

Prof. dr hab. Leszek Gawor
Instytut Filozofii
Uniwersytet Rzeszowski

Lublin 2023.07.14

Recenzja rozprawy doktorskiej Pana mgr Adama Woźniaka *Wspólnota i odporność. Idea zbiorowej odporności w publikacjach polskich higienistów oraz w międzywojennych utworach literackich poświęconych wojnie polsko-bolszewickiej*, oprawiony wydruk, Kraków 2023, s. 218.

Dysertacja ta została napisana w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Promotorem pracy jest prof. dr hab. Krystyna Wilkoszewska. Pismem Rady Dyscypliny Filozofia UJ nr 1195.0023.133.2023 z 10.05.2023 zostałem poproszony o przygotowanie opinii na jej temat.

Recenzja składa się z pięciu części: 1) omówienia zagadnienia badawczego; 2) uwag na temat metodologii oraz struktury pracy; 3) oceny merytorycznej rozprawy; 4) oceny formalnej pracy; oraz 5) konkluzji.

1. Omówienie zagadnienia badawczego

O ile pierwszy człon tytułu dysertacji niesie za sobą dość jasne konotacje, to drugi wzbudza na pierwszy rzut oka konsternację, wynikająca z zestawienia na pozór dwóch kompletnie odrębnych, nie mających z sobą nic wspólnego kategorii pisarstwa: publicystki i „raportów” polskich lekarzy z końca XIX wieku i pierwszych dziesięcioleci XX stulecia oraz międzywojennej literatury poświęconej wojnie polsko-bolszewickiej. Okazuje się jednak, że to tytułowe równorzędne potraktowanie dwóch typów literatury, na tle refleksji „nowoczesnego, europejskiego myślenia o polityce” (s. 4), a ma tu doktorant na uwadze biopolitykę, powstały jeszcze w XIX wieku naturalistyczny w istocie dyskurs o podejmowaniu działań państwa (wspólnot) na rzecz siły, spoistości i odporności na różnorakie wewnętrzne i zewnętrzne zagrożenia - jest jak najbardziej zasadne. Z tego punktu widzenia, zestawienie to stanowi o spoistości wyznaczonego w pracy pola badawczego.

Problemem badawczym dysertacji, przekonywająco sformułowanym we **Wstępie**, jest wyraźna obecność w polskiej myśli przełomu XIX i XX stulecia wątków dotyczących zbiorowej (wspólnotowej, państwowej) odporności. Stanowią one, zdaniem autora, rodzimy wariant powstałej w Europie z chwilą powstania państw narodowych, rozkwitu kapitalistycznej ekonomii i rozwoju nauk (zwłaszcza statystyki i demografii), później wielkiej wojny i bolszewickiej rewolucji - refleksji biopolitycznej nad rolą władzy w zakresie zarządzania zasobami ludzkimi

(potencjałem produkcyjnym), ochroną ich przed negatywnymi wpływami środowiska (epidemiami, wojnami czy ideologiami) przy jednoczesnym utrzymywaniu politycznej podmiotowości (s. 4). Myśl taka szczególnie została wyrażona w ówczesnych tekstach „polskich higienistów” (por. s. 6) i twórczości powstałej w wyniku militarnej konfrontacji Rosji sowieckiej z Polską w latach 1919-1920 (s. 7-8). Była ona swoistym zapisem sytuacji narodu polskiego z przełomu XIX i XX wieku borykającego się z rozlicznymi, rozmaitej natury, kryzysami: medycznymi (np. epidemie, kondycja psychofizyczna Polaków), biologicznymi (np. demografia), politycznymi (np. restytucja państwa Polskiego, obrona państwa przed bolszewikami), ideologicznymi (np. ruch eugeniczny czy idea komunizmu) czy społecznymi (np. kwestie ekonomiczna i socjalna). Tworzy ona tym samym obraz wysiłku intelektualnego zrozumienia tych zagrożeń i poszukiwania przez władzę (nie tylko) sposobów im zapobiegania (s. 5).

To jasno wyeksplikowane zagadnienie badawcze, sytuujące się na pograniczu badań politologicznych, medycznych, literaturoznawczych, historycznych i filozoficznych jest niewątpliwie odkrywcze na rodzimym gruncie. Dysertacja ukazuje zupełnie nowy, wspólny kontekst w badaniach nad oboma wykorzystanymi w pracy klasami tekstów. Przede wszystkim jednak należy podkreślić, że do tej pory zdecydowanie nienaśladowczy koncept o ich zestawieniu i odczytaniu w perspektywie idei zbiorowej odporności w refleksji nad dziejami polskiej myśli się nie pojawił. Kreśli on tym samym niekonwencjonalny obszar możliwych dalszych badań. Zarazem, można by nawet stwierdzić, że rozprawa doktorska A. Woźniaka ukazuje nowatorskie, biopolityczne ramy badawcze w dziedzinie historycznych studiów nad polską filozofią społeczną i filozofią polityczną (np. takich jak: wielowiekowa refleksja nad naprawą Rzeczypospolitej czy pozytywistyczny projekt pedagogiki narodowej).

Wybór oryginalnego problemu badawczego rozprawy oraz jego jasne wyeksplikowanie stanowią o dużej wartości poznawczej pracy doktorskiej P. Woźniaka.

2. Uwagi o metodologii oraz strukturze pracy

2.1. Stosowana metodologia badawcza

Na specjalną uwagę zasługuje tu część pierwsza rozprawy w całości poświęcona rodem z biopolityki metodologii stosowanej w pracy. Autor bezpośrednio powołuje się na narzędzia badawcze, którymi w dysertacji się posługuje (są to M. Foucaulta koncepcja skoncentrowana wokół kategorii *populacji* i R. Esposito refleksje nad wspólnotą i jej odpornością (*communitas i immunitas*). Narzędzia te (kompetentnie omówione) są dobrane trafnie. Pozwalają one dobrze i interesująco zaprezentować i zinterpretować tytułową ideę rozprawy. Ponadto w pracy wykorzystywana jest dobrze w praktyce metoda analizy porównawczej tekstów w

obrębie dwóch ich klas (tekstów polskich higienistów i utworach poświęconych wojnie polsko-bolszewickiej; s. 5). Widoczna jest też perspektywa historyzmu, w której autor osadza przedmiot swoich badań. Przemawia to w sumie za dojrzałą samoświadomością metodologiczną autora (uwidocznioną na str. 9-12; oraz w części pierwszej rozprawy). Pod względem metodologicznym dysertacja nie wzbudza zastrzeżeń.

2.2. Struktura pracy

Oceniana rozprawa doktorska liczy sobie 218 stron jednostronnego wydruku. Składa się ona z: **Karty tytułowej**, **Spisu treści** (s.1-2), **Wstępu** (s.3-13), trzech zasadniczych części, z których pierwsza jest zatytułowana: **Populacja i immunitas** (s. 14-38), druga: **Higieniści** (s. 39-108) a trzecia: **Wojna polsko-bolszewicka** (s. 109-195). Pracę wieńczy **Zakończenie: próba syntezy** (s. 196-206) oraz **Bibliografia** (s. 206-218). Każda z zasadniczych części zawiera wyróżnione rozdziały (część pierwsza - I. **Populacja w ujęciu Michela Foucaulta** oraz II. **Communitas-Immunitas**; część druga - I. **Diagnozy**, II. **Jednostka a kolektyw**, III. **Zdrowie i gospodarka**, IV. **Wojna jako wyzwanie i szansa dla populacji**, V. **Wojna jako pole poznawcze**; część trzecia - I. **Czysta negatywność - charakterystyka bolszewickiego zagrożenia**, II. **Wrogowie wewnętrzni**, III. **Diagnozy**, IV. **Leczenie - wchłanianie/neutralizowanie negatywności**). One z kolei mieszczą w sobie paragrafy (podrozdziały, których tu nie będę wymieniał), zapisane w spisie treści, w zróżnicowanej ilości, od jednego do pięciu w każdym z rozdziałów.

Ponadto, każdy rozdział i podrozdział dysertacji jest zaopatrzony cząstkowym podsumowaniem, oznaczonym „gwiazdką”. Poszczególne części pracy kończą się próbą sformułowania uogólniających wniosków, sygnowanych „podwójną gwiazdką”.

Struktura taka jest przejrzysta i logicznie zaplanowana. Oddaje ona we właściwej kolejności rozważania autora: od zagadnień wstępnych, dotyczących wyznaczenia pola badawczego i stosowanej metodologii, przez analizy przedmiotowe dwóch obszarów badań (refleksji polskich medyków i literatów w końcu XIX i pierwszych dziesięcioleci XX wieku krążącej wokół kategorii „odporności” polskiego narodu) do ich podsumowania (syntezy).

Pod względem ogólnej struktury dysertacja wypełnia wymogi stawiane w tym względzie pracom doktorskim.

W pracy znajduje się, co muszę zaznaczyć, jeszcze jeden głębszy poziom wewnętrznej struktury, nie ujawniony w spisie treści. Nie ma on charakteru błędu a dotyczy uporządkowania całości prezentowanego materiału. Szerzej o tym w uwadze pierwszej pkt. 3 (formalna strona pracy) niniejszej opinii.

3. Ocena merytoryczna rozprawy

3.1. Ocena ogólna

Na s. 5 **Wstępu** autor oznajmia, iż celem pracy jest rekonstrukcja filozoficzno-ideologicznej refleksji nad związkiem *communitas – immunitas*, jaka pojawiła się na gruncie polskim w końcu XIX wieku i pierwszych dziesięcioleciach XX stulecia. [Jednocześnie określa „zbiorową odporność” jako siłę, z jaką wspólnota odpowiada na niebezpieczeństwa stawiane przez środowisko (biologiczne, geopolityczne i ideologiczne) oraz zdolność zbiorowości do unieszkodliwiania jednostek zagrażającej jej od wewnątrz]. Śladów dyskusji w tej mierze autor zdecydował się szukać w tekstach polskich higienistów i poświęconych wojnie polsko-bolszewickiej. Jego uwagę na tym gruncie przykuwają szczególnie dwie kwestie: 1. jakie idee, procesy cywilizacyjne i zjawiska społeczne wytworzyły koncepcję tożsamości siły wspólnoty z jej szeroko rozumianą odpornością; oraz 2. jaki potencjał ideologiczno-perswazyjny (np. wizja obowiązków patriotycznych) zawiera się w idei zbiorowej odporności (s. 5).

Realizacji tych zadań poświęcone są w całości poprawne analizy tekstów źródłowych drugiej i trzeciej części rozprawy. Na ich podstawie, w każdym rozdziale i podrozdziale, są przedstawiane końcowe wnioski. Z jednej strony dotyczą one któregoś z aspektów celu zasadniczego pracy [wnioski „jednogwiazdkowe”; np. rozdział 2 I części *Jednostka a kolektyw* kończy się wnioskiem, że w obliczu możliwości degeneracji narodu polskiego wszelkie indywidualne decyzje (między innymi dotyczące rozrodczości, s. 74-75) winny być podporządkowane interesowi (dobru wspólnemu) zbiorowości]. Z drugiej strony, podsumowujące kolejne części rozprawy uwagi mają charakter uogólniający [wnioski „dwugwiazdkowe”; np. część II dysertacji kończy się ogólnym opisem zagrożenia bytu Polski w porewolucyjnej sytuacji geopolitycznej w kategoriach medycznych. Komunizm sowiecki to choroba, „czerwona zaraza”, na którą składają się idee: bezklasowego ustroju społeczno-ekonomicznego, militarnego eksportu rewolucji i ateistycznego światopoglądu]. Wnioski te są odpowiednio wywiedzione i w sumie dają w miarę pełny obraz rozumienia idei odporności wspólnotowej i projektów działań na rzecz jej poprawy w życiu społecznym Polaków z końca XIX i pierwszych dziesięcioleci XX wieku.

Poza powyższym celem ogólnym autor formułuje sześć wstępnych pytań badawczych (s. 8), wyznaczających kierunek analiz dwojakiego rodzaju tekstów źródłowych, pomocnych w pełnym odtworzeniu kompleksu właściwości polskiego myślenia o „społecznej odporności” z przełomu XIX i XX wieku:

- A. jak diagnozowano stan odporności wspólnoty?
- B. jak postrzegana jest stratyfikacja społeczna i czy wpływa ona na odporność kolektywu?
- C. Jaką funkcję w społecznej odporności pełniło zagospodarowywanie śmiercią?
- D. Jaka jest relacja jednostka-kolektyw w kontekście patriotyzmu oraz idei poświęcenia i „długu pierwotnego”?
- E. Jak się ma idea odporności społecznej wobec lokalnych tradycji intelektualnych (paradygmatu romantycznego, tradycji *antimuralis*), spuścizny filozofii zachodniej

(figury władzy w rodzaju *katechon* czy *Lewiatana*) oraz procesów cywilizacyjnych?
 F. Jaki jest charakter związków między publikacjami higienistów a utworami poświęconymi wojnie polsko-bolszewickiej?

Wokół tych kluczowych w rozprawie kwestii zorganizowane są poszczególne rozdziały (II i III części) a konkretne odpowiedzi na nie, w różnym stopniu w nich się znajdują. Ale i też wyznaczają one zawartość **Zakończenia** pracy. W tej części rozprawy doktorant udanie stara się wypunktować komponenty „medyczno-militarnego dyskursu” na temat odporności polskiej wspólnoty. Czyni to poprzez wyróżnienie jego cech charakterystycznych, za które uważa: związki między medykalizacyjnym i militarnym sposobem narracji o ówczesnej wspólnotie polskiej; podobieństwa diagnoz w literaturze higienistów i poświęconych wojnie polsko-bolszewickiej; kwestię jednolitej jakości narodu polskiego pod względem szeroko rozumianej rasy; obaw przed degeneracją (upadkiem biologicznym, ideowym i cywilizacyjnym) populacji; sposobem postrzegania władzy (*katechonu* rozumianego jak siły oddalającej anomie wspólnoty). W tych ramach mieszczą się syntetyczne odpowiedzi na pytania badawcze.

Cele pracy doktorskiej P. Woźniaka zostały w pełni osiągnięte. Wyniki pytań badawczych, przedstawione w formie wniosków i ujęcia syntezującego, są sformułowane odpowiednio, odnoszą się jednoznacznie do zakresu badań i spełniają kryterium jasnego i zrozumiałego ich sformułowania. Projekt odtworzenia filozoficzno-ideologicznej myśli o związku *communitas – immunitas* w Polsce końca XIX i pierwszych dziesięcioleci XX wieku należy uznać za przedsięwzięcie udane.

3.2. Walory rozprawy

Rozprawa P. Woźniaka charakteryzuje się licznymi odniesieniami natury teoretycznej. Przede wszystkim jest to przyjęta metoda prowadzonych badań wykorzystująca biopolityczne koncepcje M. Foucaulta i R. Esposito, które dobrze zostały wyłożone w części I rozprawy a później praktykowane w pracy. Następnie, mają w niej miejsce częste omówienia, szczególnie w podsumowujących poszczególne części doktoratu uwagach, idei myślicieli, dawniejszych i współczesnych, podejmujących podobne, co i w rozprawie kwestie – np. R. Girarda (s. 33), C. Schmitta (s. 35), T. Hobbesa (s. 69), J.L. Nancy'ego (s. 103), M. Hardta i A. Negriego (s. 106), N. Bierdiajewa (s. 111), V. D'Abernon (s. 118), G.W. Hegla (s. 165), F. Nietzschego (s. 204) czy D. Graebera (s. 205). Wreszcie występują tu liczne przywoływanie autorów, których pewne ogólne wątki związane są z tytułową problematyką pracy (np. S. Huntington, I. Kant, J. Klein, J. Locke, J. Ortega Y Gasset, O. Spengler czy A.J. Tauber). Są to wyraźne przesłanki do konkluzji, iż dysertacja doktorska P. Woźniaka ukazuje znaczny stopień wiedzy filozoficznej autora.

Plusem pracy jest precyzyjne osadzenie jej problematyki w historycznym,

podwójnym kontekście.

Z jednej strony doktorant konstatuje, iż idea wspólnotowej odporności pojawiła się na gruncie XIX wiecznych przemian gospodarczych (rozkwit kapitalizmu) i politycznych (powstanie państw narodowych), sprzyjających traktowaniu członków wspólnoty jako ekonomicznych i militarnych zasobów. To tutaj doszukuje się genezy współczesnego sposobu myślenia o sprawowaniu politycznej władzy w kategoriach biopolitycznych. Sprzyjał takiemu ujęciu, jak podkreśla, rozwój w tym czasie statystyki i demografii, które umożliwiały opis stanu danego społeczeństwa, projekcji jego przyszłości i ocenę skuteczności władzy (s. 4). Ta perspektywa określa jeden z celów badawczych rozprawy: opisanie idei zbiorowej odporności na rodzimym gruncie oraz zaznaczenie jej specyfiki na tle Zachodu.

Z drugiej strony autor dysertacji punktuje gospodarcze i cywilizacyjne opóźnienie ziem polskich w stosunku do Zachodu, wielką wojnę, polityczne meandry związane z odzyskiwaniem niepodległego bytu jako źródła dwóch wielkich kryzysów trapiących społeczeństwo polskie w końcu XIX wieku i w pierwszych latach niepodległości: medyczno-biologicznego oraz militarno-ideologicznego. Kryzysy te stanowią, jego zdaniem, zasadnicze determinanty sprzyjające formułowaniu na ziemiach polskich, w tym konkretnym czasie historycznym szczególnego polskiego wariantu problemu *communitas-immunitas* (s. 5).

Takie ujęcie tematu, w duchu historyzmu, dowodzi znajomości doktoranta różnych (pamiętając o biopolitycznych narzędziach i analizie porównawczej tekstów) metod badawczych stosowanych na gruncie humanistyki.

Silnym punktem rozprawy jest zebranie przez doktoranta obszernej i adekwatnej bazy źródłowej rozprawy. Wymagało to pogłębionej kwerendy bibliotecznej. Zawarte w **Bibliografii Teksty źródłowe**, nie zawsze łatwo dostępne, zajmują jej przeważającą część i są one wszystkie wykorzystane w rozprawie, co unaoczniają przypisy.

Należy zwrócić także uwagę na analizy tekstów źródłowych przeprowadzane przez autora rozprawy, które są odpowiednie do celów i zakresu badań. Są wielostronne ale nie gubią z pola widzenia głównego ich celu – opisu różnych aspektów polskiej wersji idei społecznej odporności. Z kolei wnioski z nich wynikające są dokładne udokumentowane i jasno wyłożone. W sumie, elementy te stanowią bardzo mocną podstawę dla klarownego i zachowującego logiczną ciągłość naukowego wywodu zawartego w pracy P. Woźniaka.

Do pozytywnych stron rozprawy należy zaliczyć także zastosowanie w pracy bardzo dobrej praktyki pisarskiej objaśniania na/we wstępie znaczenia używanych w pracy pojęć, np. „negatywność” (s. 3), „rasizm” (s.8) czy „dyskurs” (s. 9).

Podsumowując powyższe uwagi dotyczące dobrej merytorycznej jakości dysertacji, uzupełniając je końcowymi wnioskami zawartymi w pkt. 1 i 2 recenzji,

stwierdzam wysoki poziom umiejętności P. Woźniaka do samodzielnego prowadzenia badań.

3.3. Uwagi uboczne

Na wstępie autor deklaruje, iż analizuje on zebrany materiał źródłowy przez pryzmat biopolityki: „W pracy posługuję się [...] pojęciami ukutymi na gruncie badań nad biopolityką” (s. 10). Często też przedstawia badane teksty i padające w nich postulaty jako rzeczy „o charakterze biopolitycznym” (np. s. 6). I faktycznie program taki w pracy wyraźnie jest realizowany. Biopolityczne pojęcia i narzędzia badawcze M. Foucaulta i R. Esposito są wprowadzone i dobrze wyeksplikowane w części I rozprawy- *Populacja i immunitas* a następnie stosowane w przeprowadzanych przez doktoranta eksploracjach tytułowego zagadnienia. Mimo tego brakuje mi w dysertacji choćby tylko kilku słów o ogólnym zarysie biopolityki, jej powstaniu i i ideowej zawartości. Omówienie kluczowych kategorii dwóch czołowych przedstawicieli biopolitycznej refleksji nie lokuje je w szerszym historycznie i teoretycznie kontekście. A winien on być, moim zdaniem, ze względu na metodologiczne fundamenty pracy co najmniej zasygnalizowany.

Rozprawa jakby pomijała perspektywę eugeniczną. Co prawda, wzmiankuje się o niej we *Wstępie* (s. 6), nieco wspomina w ustępie *Nie tylko ilość* (s. 50-51). To, w mojej opinii, zbyt mało. Przecież polska eugenika końca XIX w. i pierwszych dziesięcioleci XX stulecia była nie tylko ogólną koncepcją ulepszenia człowieka, ale specyficznym nastawieniem ze względu na hasła popularyzujące „wzmocnienie” eugeniczne narodu polskiego. Szczególnie tę właściwość polskiej eugeniki P. Woźniak słusznie wykorzystuje do snucia refleksji nad „odpornością” i zagrożeniami rodzimej wspólnoty. Publikacje takich autorów, jak T. Janiszewski czy L. Wernic, czołowych polskich eugeników, szczególnie się do tego nadają. W sumie odczuwam niedosyt w kwestii jasnego zaznaczenia nie tyle medycznej, co eugenicznej proveniencji wielu tekstów wykorzystywanych do prowadzonych w dysertacji analiz.

Znikomo wręcz omówiony jest dotychczasowy stan badań nad podjętą w doktoracie problematyką (s. 9). To zrozumiałe w kontekście nowatorskiego zagadnienia badawczego. Niemniej jednak literatura dotycząca z osobna higienistów i twórczości związanej z wojną polsko-bolszewicką istnieje. Po niewczasie dostrzegł to zresztą sam autor, niestety dopiero w streszczeniu (!, s. 4-5).

Określenie **Zakończenia** jako próby syntezy jest nie dość precyzyjne. Sugeruje ono zamknięcie w miarę długich, wszechstronnych i kompleksowych badań. A sam autor zaznacza, że jego praca ma charakter pionierski (s.9). Do ujęć syntetycznych jest więc daleka jeszcze droga. Lepiej zapewne byłoby nazwać **Zakończenie: próba syntezy** po prostu *Zakończeniem* lub ewentualnie *Podsumowaniem dotychczasowych*

badan.

Nie udało się autorowi uniknąć błędu rzeczowego. Na s. 111 uznał on za polskich socjologów F. Konecznego (także na str. 114 w przypisie 488), M. Massoniusa i F. Znanieckiego, podczas gdy ten pierwszy był historykiem i historiozofem, drugi zaś pracował na niwie filozofii (teorii poznania), psychologii i pedagogiki. Socjologiem był tylko F. Znaniecki (choć jego pierwsze prace dotyczyły zagadnień *stricte* filozoficznych).

Prawem autora jest wyznaczenie zakresu wybranego problemu badawczego, w tym przypadku zapisanego w tytule dysertacji. Czy jednak, w celu ukazania całościowego wymiaru opisywanego zjawiska, nie warto byłoby choćby napomknąć (we *Wstępie* lub w *Zakończeniu*) o twórczość innych autorów spoza kręgu higienistów i piśmiennictwa o wojnie polsko-sowieckiej? Mam tu na uwadze tych myślicieli, którzy koncentrowali się wokół żywo dyskutowanej wówczas idei kryzysu czy katastrofizmu, zagrażającej cywilizacji europejskiej, w tym i Polsce. Autorzy tacy przykładowo, jak: F. Koneczny, M. Zdziechowski, F. Znaniecki (tylko marginalnie wspomnieni w dysertacji) czy N. Cybulski, A. Krzesiński, Z. Łempicki, F. Młynarski, P. Sawicki, Z. Wasilewski, S.I. Wikiewicz podejmowali problematykę niebezpieczeństw (głównie) geopolitycznej i ideologicznej natury, na jakie narażone są naród polski, jego państwo i kultura. Ten nurt polskiej myśli społecznej koresponduje z tematem przedstawianej rozprawy doktorskiej, mógłby on stanowić nawet trzecią klasę tekstów wykorzystanych do analizy tytułowego problemu.

W powyższym kontekście, można byłoby też, przy okazji, zasygnalizować obecność w ówczesnej polskiej myśli innych, niż zawarta w rozprawie biologizyczna (naturalistyczna), interpretacji świata społecznego. Do takich należą np. opisy w kategoriach psychologicznych (N. Cybulski, J.K. Korwin – Kochanowski) czy cywilizacyjnych (E. Majewski, Z. Wasilewski czy F. Koneczny). Na tym gruncie także stosunkowo łatwo jest odnaleźć paralele z ideami prezentowanymi w dysertacji.

Bez komentarza pozostawiam użycie na s. 111, a także w przypisie nr 471, nazwiska Bierdiejew, a nie Bierdiajew.

4. Ocena formalnej strony pracy

Opiniowana rozprawa napisana jest bardzo dobrym i komunikatywnym językiem. Przypisy sporządzone są poprawnie (i adekwatnie). Opisy bibliograficzne nie wzbudzają najmniejszych zastrzeżeń. Bibliografia została sensownie ułożona. Uwzględnia ona podział na teksty źródłowe oraz na ogólną literaturę przedmiotu. Ponadto została w niej wyodrębniona mniej związana z problematyką rozprawy część *Pozostałe teksty*. W każdej części stosowany jest alfabetyczny porządek prezentowanych bibliograficznych pozycji według nazwisk autorów.

Należy jeszcze w tym aspekcie recenzji podnieść sprawę dwóch zastrzeżeń natury redakcyjnej.

Pierwsza uwaga związana jest z wewnętrzną strukturalizacją tekstu. O ile odzwierciedlony w spisie treści podział pracy na **części**, **rozdziały**, składające się na poszczególne części oraz **paragrafy** (podrozdziały, nie numerowane odpowiednio), wchodzące w skład wszystkich rozdziałów, nie wzbudza wątpliwości, to wywołuje je obecność w paragrafach wyróżnionych tytułem, zapisanych „boldem” identyczną czcionką co i paragrafy, ustępów (także nie numerowanych). Tytułem przykładu: rozdz. IV części III **Leczenie – wchłanianie/neutralizowanie**, składa się z paragrafów: **Wojna jako lekarstwo** (s. 154), **Wrogowie wewnętrzni: wojna a wcielanie do ciała zbiorowego** (s. 156), **Ofiara wojenna jako sposób na wzmocnienie wspólnoty** (s. 170 oraz **Reforma rolna** (s. 190). Ponadto znajdują się tu tytułowane ustępy: **Polscy komuniści** (s. 156), **Chłopi** (s. 161), **Żydzi** (s. 163), **Rembek: kłopoty z ogólnością** (s. 165), **Nowele** (s. 168), **Wojna jako posiew krwi** (s. 170), **Wojna jako lekarstwo na problemy duchowe i religijne** (s. 178), **Książd Skorupka: śmierć w imię życia** (s. 182), **Wojna jako okazja do ugruntowania bytu Rzeczypospolitej** (s. 185), **Eksurs: „Czandu” - antybiotykoterapia** (s. 188) - które nie są uwzględnione w spisie treści. Uwaga ta odnosi się do prawie wszystkich rozdziałów. Rozumiem zamysł autora myślowego porcjowania tekstu, ale powinien zabieg ten znaleźć swój wyraz albo w spisie treści, albo tytuły owych cząstek (ustępów) winny w tekście być jasno wyróżnione (innym rodzajem czcionki niż w rozdziałach i podrozdziałach, czy jej mniejszym rozmiarem). [Nawiasem, na przyszłość proponuję autorowi wykorzystywać klasyczną numerację wszystkich elementów tekstu: część pierwsza to 1.; pierwszy rozdział I części to 1.1.; np. drugi podrozdział trzeciego rozdziału II części to 2.3.2.; zaś np. trzeci ustęp czwartego podrozdziału drugiego rozdziału drugiej części to: 2.2.4.3.]

Drugim przytykiem formalnym jest nierespektowanie przez autora zasady rozpoczynania rozdziału od nowej strony (por. s. 41, 64, 82, 127, 154).

Pomimo tych zastrzeżeń, w formalnym kontekście dysertację P. Woźniaka uznaję za poprawną.

5. Konkluzja

Recenzowana rozprawa doktorska mgr Adama Woźniaka *Wspólnota i odporność. Idea zbiorowej odporności w publikacjach polskich higienistów oraz w międzywojennych utworach literackich poświęconych wojnie polsko-bolszewickiej*, stanowi oryginalny i ważny wkład naukowy w badaniu dziejów myśli społeczno-filozoficznej w Polsce końca XIX i pierwszych dziesięcioleci XX stulecia. Dysertacja zasługuje na wysoką ocenę, nie tylko za wybór tematu (swoiste połączenie społecznej refleksji medycznej z literaturą), ale i za przyjęty biopolityczny sposób badania tytułowego zagadnienia. Rozprawa ta odsłania przy tym znaczną wiedzę filozoficzną autora, wykraczającą poza sam wybrany temat.

Przedstawiona rozprawa, zarówno pod względem merytorycznym jak i też

formalnym spełnia wszystkie wymagania stawiane pracom doktorskim przez obowiązującą ustawę o stopniach naukowych. Moja jej ocena jest jednoznacznie pozytywna. Stąd wnioskuję do Rady Dyscypliny Filozofia Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie o podjęcie dalszych etapów przewodu doktorskiego Pana mgr Adama Woźniaka.

Prof. dr hab. Leszek Gawor